

M1: Vasárnap (Július 3.) 14:20

M2: 22:10, Vasárnap (július 3.), m2

Meztelen diplomata
fekete-fehér, magyar vígjáték, 81 perc, 1963

rendező: Palásthy György

író: Rejtő Jenő

forgatókönyvíró: Gyertyán Ervin, Palásthy György

zeneszerző: Lovas Ferenc

operatőr: Herczenik Miklós

díszlettervező: Duba László

dramaturg: Bán Róbert

jelmeztervező: Weingruber Éva
vágó: Daróczy Mária

szereplő(k):

Krencsey Marianne (Maud)

Szendrő József

Márkus László (Félix)

Rajz János (Warren)

Garas Dezső (Sovány)

Alfonzó

Gelley Kornél

Gera Zoltán

Ascher Tamás

Pándy Lajos

Peti Sándor

Rejtő Jenő egyik legmulatságosabb és legizgalmasabb regénye (a Vesztegzár a Grand Hotelban) alapján készült a parádés szereposztású film. Kis Lagondán bubópestis járványra hivatkozva lezárták a szállodákat, köztük a Grand Hotelt is. Ennek ellenére Félix azon veszi észre magát, hogy mezítláb, pizsamában ücsörög ott és nyomában megjelenik egy kövér és egy nyakigláb gengszter, de vannak itt diplomaták, bankárok is, és mindannyian egy füzetért törik magukat, mely állítólag a kincseket érő olajlelőhelyek titkos térképét tartalmazza.

Idő szerint | Hely szerint

Vetítik: M1: Vasárnap (Július 3.) 14:20

M2: Vasárnap (Július 3.) 22:10

*

REJTŐ JENŐ - HANGJÁTÉKOK

Erki Edit Rejtő Jenő levelei és naplójegyzetei Dokumentum

Rejtő Jenő Zöld Kacaj a Kék Papagájban avagy Szellemjárás Casablancában Regény

Rejtő Jenő Csontbrigád Regény

Rejtő Jenő P. Howard visszatér - és Pizskos Fred vele tart Rádiójáték

Rejtő Jenő Pizskos Fred, a kapitány Hangképregény

<http://radiojatekok.co.cc/forum/viewtopic.php?f=4&t=21>

*

Rejtő Jenő, Reich Jenő Író, színpadi szerző, forgatókönyvíró

Született:

1905. március 29. Budapest, Magyarország

Elhunyt:

1943. január 1. Jevdoko, Ukrajna

Életrajz

Filmforgatókönyvei

Regényei

Színpadi művei

Foto

Szakirodalom

<http://www.szineszkonyvtar.hu/contents/p-z/rejtoszin.htm>

illetve

http://www.boldogsag.net/index.php?option=com_content&view=article&id=12515:rejt-jen&catid=879:arcel-es-palyakep-abc&Itemid=492

*

REJTŐ JENŐ - MEK

<http://mek.oszk.hu/01000/01021>

Rejtő Jenő: A szőke ciklon [Rovásírással]

<http://mek.oszk.hu/07100/07151>

Rejtő Jenő: Az elátkozott part [Rovásírással]

<http://mek.oszk.hu/06400/06411>

Rejtő Jenő: The blonde hurricane

<http://mek.oszk.hu/01000/01022>

Rejtő Jenő: A boszorkánymester

<http://mek.oszk.hu/01000/01025>

Rejtő Jenő: Boszorkánymester [Rovásírással]

<http://mek.oszk.hu/06600/06680>

Rejtő Jenő: Bradley Tamás visszaüt

<http://mek.oszk.hu/01000/01026>

Rejtő Jenő: Csontbrigád

<http://mek.oszk.hu/01100/01109>

Rejtő Jenő: Csontbrigád [Rovásírással]

<http://mek.oszk.hu/07000/07043>

Rejtő Jenő: A drótnélküli gyilkosság

<http://mek.oszk.hu/01000/01027>

Rejtő Jenő: Egy bolond száz bajt csinál

<http://mek.oszk.hu/01000/01024>

Rejtő Jenő: Az elátkozott part

<http://mek.oszk.hu/01000/01029>

Rejtő Jenő: Az ellopott futár

<http://mek.oszk.hu/01000/01033>

Rejtő Jenő: Az előretolt helyőrség

<http://mek.oszk.hu/01000/01030>

Rejtő Jenő: Az elsikkasztott pénztáros

<http://mek.oszk.hu/01000/01023>

Rejtő Jenő: Az elveszett cirkáló

<http://mek.oszk.hu/01000/01028>

Rejtő Jenő: Az elveszett cirkáló [Rovásírással]

<http://mek.oszk.hu/07100/07149>

Rejtő Jenő: The embezzled bank teller

<http://mek.oszk.hu/01000/01063>

Rejtő Jenő: Ezen egy éjszaka

<http://mek.oszk.hu/01000/01031>

Rejtő Jenő: A fehér folt

<http://mek.oszk.hu/01000/01032>

Rejtő Jenő: A három testőr Afrikában

<http://mek.oszk.hu/01200/01268>

Rejtő Jenő: A láthatatlan légió

<http://mek.oszk.hu/01000/01034>

Rejtő Jenő: A láthatatlan légió [Rovásírással]

<http://mek.oszk.hu/07000/07038>

Rejtő Jenő: A megkerült cirkáló

<http://mek.oszk.hu/01000/01035>

Rejtő Jenő: Menni vagy meghalni

<http://mek.oszk.hu/01000/01036>

Rejtő Jenő: A Néma Revolverek Városa

<http://mek.oszk.hu/01000/01037>

Rejtő Jenő: A Nevada szelleme

<http://mek.oszk.hu/01500/01598>

Rejtő Jenő: Nincs kegyelem

<http://mek.oszk.hu/01100/01172>

Rejtő Jenő: Pipacs, a fenegyerek

<http://mek.oszk.hu/01100/01173>

Rejtő Jenő: Pizskos Fred közbelép

Fülig Jimmy őszinte sajnálatára

<http://mek.oszk.hu/01000/01038>

Rejtő Jenő: Pizskos Fred közbelép [Rovásírással]

<http://mek.oszk.hu/07100/07176>

Rejtő Jenő: Pizskos Fred, a kapitány

<http://mek.oszk.hu/01000/01064>

Rejtő Jenő: Pizskos Fred, a kapitány [Rovásírással]

<http://mek.oszk.hu/05900/05965>

Rejtő Jenő: Pokol a hegyek között

<http://mek.oszk.hu/01000/01039>

Rejtő Jenő: A pokol zsoldosai

<http://mek.oszk.hu/01000/01048>

Rejtő Jenő: A szőke ciklon

<http://mek.oszk.hu/01000/01041>

Rejtő Jenő: Texas Bill, a fenegyerek

<http://mek.oszk.hu/01000/01042>

Rejtő Jenő: Tigrisvér

<http://mek.oszk.hu/01000/01043>

Rejtő Jenő: A tizennégy karátos autó

<http://mek.oszk.hu/01000/01044>

Rejtő Jenő: Az utolsó szó jogán

<http://mek.oszk.hu/01000/01045>

Rejtő Jenő: Vanek úr Párizsban

<http://mek.oszk.hu/01000/01046>

Rejtő Jenő: Vesztegzár a Grand Hotelben

<http://mek.oszk.hu/01000/01047>

Rejtő Jenő: Vesztegzár a Grand Hotelben [Rovásírással]

<http://mek.oszk.hu/05900/05966>

Rejtő Jenő: Vissza a pokolba!

Regény

<http://mek.oszk.hu/01000/01040>

Rejtő Jenő: Zolotoj avtomobil'

<http://mek.oszk.hu/04800/04850>

*

P. Howard, akit Rejtő Jenőnek hívtak

Amíg élt, az irodalom peremén élt, habár közben már olyan népszerű volt, hogy olvasói türelmetlenül vártak egy-egy új Howard-könyv megjelenésére. Amikor meghalt, a társadalom kivetettje és a hatalom üldözöttje volt, testi elmúlása csak formájában különbözött a szabályszerű halálra ítéltetéstől és kivégeztetéstől. Amikor, a howardinál is howardibb képtelenségű borzalmak múltán, az emberszabású élet újra elkezdődött, egy jó évtizedig a hivatalos könyvkiadás számos félreértése közé tartozott, hogy ponyvaszerzőnek tartotta, és nem adta ki műveit, miközben a csöndes és nem kevésbé félreértő tiltakozás a nagy klasszikusok közé sorolta: egy-egy elrongyolt példányáért százakat adtak, kötetei díszbe kötve sorakoztak rajongóinak polcain. Tíz év után - éppen tíz évvel ezelőtt - megtört a jég, újra megjelent az első Howard, majd követte a többi. Rejtő Jenő neve és hagyatéka kezdi elfoglalni indokolt helyét a lebecsülés és a túlbecsülés között, és, íme, sor került posztumusz műveinek kiadására is. Ezzel nagyjából teljessé válik az olvasóközönség előtt írói munkássága, és alighanem itt az ideje, hogy már megfelelő távlatból, némiképpen irodalomtörténeti érvény igényével megkíséreljük felvázolni írói arcképét, és meghatározni helyét a magyar irodalom protokolljában.

Élete harmincnégy esztendőre sem terjed: 1905. március 29-én született Budapesten, és 1943. január 1-én ölte meg az éhségre és testi elgyötörtségre következő fagyhalál, egy Jevdokovo nevű faluban. Rövid hetekkel később következett a történelemben a voronyezsi áttörés és a fasizmus tűzvonalba hajtott áldozatainak tömeghalála. De még ezután is több mint két esztendőnek kellett elmúlnia, százezrek pusztulásával és országok romlásával teljes két esztendőnek, amíg összeomlott a szörnyűségek hatalmi szervezete, és végre véget ért az Európára zuhant iszonyatok korszaka. Mindezt Rejtő Jenő már nem érte meg. Kortársa volt az iszonyat kibontakozásának, felismerte, és a maga sajátos humorával igyekezett a rémület fölé emelkedni; kora szorongásos életérzésének különös tanúja volt, ahogy kinevette és kinevettette az embertelenséget. Hanem amikor teljes apokalipszisével tárult ki a szenvedés és halál kora, amelyhez képest idillnek bizonyult a Csontbrigád minden megpróbáltatása - akkor a tanú, aki nem volt többé P. Howard, az álangol álponyvaszerző, hanem újra Rejtő Jenő, az agyonkínzott pesti kisember, nem tanúskodhatott többé: a korai áldozatok egyike lett.

Magánélete nemegyszer olyan kalandos volt, mint egy Howard-regény valamelyik mellékfigurájáé. Kispolgári otthonból indult. Sovány, ideges, sok minden iránt érdeklődő fiú volt: művészként. Családja tudomásul is vette, hogy nem szabványegyéniség: nem vették rossz néven, hogy jó esze ellenére sem érzi jól magát a középiskolában. S habár ez abban az időben

polgári körökben eléggé visszariasztó volt, nem álltak útjában, amikor a színészi pályát választotta. Sikeresen el is végezte Rákosi Szidi népszerű színiiskoláját. Hamarosan kiderült azonban, hogy habár művész alkatú egyéniség, de nem éppen színészi tehetség. Egy ideig statisztá volt, de ennek is túl csetlő-botló. S amikor egy ízben mint néma sebesülthordozó a színpadon leejtette a sebesültet játszó Törzs Jenőt, be is fejeződött hazai színpadi pályafutása. A színházhoz mégis hű maradt. Salamon Béla, ez a nagy komikus az elsők közé tartozott, akik felismerték benne az író. Mert már abban az időben is írt: egy-egy novellája, karcolata itt-ott megjelent. Kabarétréfáit is használni lehetett. Salamon jóvoltából háziszerző lett a Teréz-körúti Színpadnál - ez volt a húszas-harmincas évek legjobb magyar kabaréja. Az írói készülődés éveit voltak ezek. A fiatal író tele volt tervekkel, főleg drámai művekről ábrándozott, és szűknek érezte maga körül a világot. Szüksége volt az élményekre és a nagyobb világ megismerésére. Huszonnégy éves korában, pénz nélkül, nekivágott a világnak. Irány: Bécs. Onnét tovább: Berlin, Stockholm, Párizs, Marseille, egy kukkantásra Észak-Afrika. Mintegy két évig csavargott a világban, és nemegyszer olyan groteszk kalandokba keveredett, amelyek alapanyagát adták a későbbi howardizmusnak.

Az igazság természetesen az, hogy nem a kalandok groteszk volta formálja a képzeletet groteszkké, hanem azoknak lesz bizzar formájú kalandja, akiknek gondolkodásformájában eleve megvan a dolgok karikatúra látása. Szürke látásmódú ember a legkülönösebb történetben sem veszi észre a dolgok fonákját; groteszk képzeletű ember viszont a szokványos mögött is meglátja a furcsát, és maga irányítja bizarrság felé a körülötte történőket. Hiszen mással is megtörtént, hogy Párizsban adós maradt a lakbérrel, és méltán tartott tőle, hogy főbérője kilakoltatja. Ahhoz azonban howardi humor kellett, hogy a főbérő családja körében elhintesse a gyanút: a titokzatos, látszólag pénztelen albérló valójában száműzött uralkodó, aki trónja visszaszerzésén munkálkodik, és úgy játssza ki leskelődő ellenségeit, hogy lakbérfizetésre képtelen, nyomorgó, magyar fiatalembernek álcázza magát. Sikert is ezzel a hiedelemmel további hitelt szereznie, és a magukat megtisztelve érző francia kispolgárok még inkognitóját is tiszteletben tartották, mintegy részesítve magukat az idegen trónkövetelő titokzatos politikájában. - Berlinben viszont fizetés nélküli gyakornok volt Reinhardt mellett. Ott is a színház vonzotta: a rendezés varázslatát akarta megtanulni. S minthogy közben meg kellett élnie, sikerült lócsutakoló munkát szereznie a lóversenytéren. Hamburgban hamisított francia parfümököt árult, éjszakai lokálokban. Amikor lebukott, és mert nem volt engedélye az éjszakai árusításhoz, néhány napot fogdában töltött, továbbment... Svédországba, ahol heringhalászattal próbálkozott. Ahhoz sem volt jogosítványa, kitoloncolták, s minthogy magyar útlevelében francia vízum volt, tehát visszairányították Franciaországba. Párizsban most már édességet árult a Montparnasse lebujaiban, míg el nem jött a tavasz. Akkor elszegődött egy vándorcirkuszhoz, ahol afféle segédmunkás teendőket végzett; így került el Marseille-be. Ott potyautasként fellopódzott egy Afrikába induló hajóra, és mogyorózsákok közt utazott Oránig. Nem töltött hosszú időt Afrikában, de beleszagolt az Idegenlégió világának levegőjébe. És ott már úgy érezhette, hogy éppen eleget látott. Most azután újra szerencsét próbálhat otthon. Talán össze is gyűlt egy kevéske pénz azokból a riportokból, amelyeket különböző tájakról küldözgetett a Pesti Naplónak és az Újság-nak.

Ez a kétesztendő kalandozás adta élményalapját a későbbi Howard-regényeknek. A társadalmon kívül élők oldaláról, vagyis alulról látta a társadalmat. De nem a munkásság harcra kész tudatosságát ismerte meg, nem is a paraszti nyomor igáját, hanem a bűnös munkakerülés

és a kétségbeesett munkanélküliség, a csavargók és a szerencsevadászok olykor bohém reménytelenségét. Erről az oldalról a fentebb élők egész világa vagy mesevilág, vagy álmvilág, vagy vadászterület. Ezen az oldalon nem érvényesek a fentebb élők erkölcsi normái, annál kevésbé, mert ami a társadalmon kívül rekedteknek napi betevő falatot vagy elherdálni való zsákmányt jelent, azt a társadalmon belüli - pontosabban: a társadalom fentjén élők szerinti - megítélés morálisan bűnnek, jogilag bűncselekménynek minősíti. Ennek fordított tükörképeként: ami a hivatalos értékelésben bűn, az a peremen élők közt erény; ami a hivatalok írott kódexeiben bűncselekmény, az az íratlan vagánykódexben virtus. S nem véletlenül kíváncszott ide az alighanem a vulgáris latinság vagans és vagabundus szavaiból leszármazott magyar vagány szó. Rejtő úti élményei vagányélmények voltak: a társadalmon kívül - alatta, peremvidéken - élő otthontalanok, csavargók, világvándorok, szerencse-vadászok, életforma szerinti bűnözők, hivatásos tarhások életérzését ismerte meg. Nem kis részben ezekből az elemekből rekrutálódott a XX. század sajátos gyarmati zsoldosserege, a francia ldegenlégió is. Nem véletlen, hogy a polgári világ kalandvágyóit, akiknek a polgári erkölcs már nem adott életeményt, ha nem is vonzotta, de izgatta az ldegenlégió. S ez magyarázza a légiós ponyva műfajának létét és népszerűségét is. A vagányélet erkölcsi anarchiája egyben tiltakozásként eszményesedett a kispolgári kicsinyességekkel szemben. Az a szűk látókörű és lapos erkölcsű világ, ahonnét Rejtő Jenő is származott, romantikusan borzongatót érzett a vagányság látszólagos szabadságában. Ez teszi érthetővé például azt is, hogy a harmincas években modern vagánnyá hamisított villoni költészetnek miért volt olyan hirtelen fellángolt divatja Budapesten.

A Howard-regények rendkívüli népszerűsége ugyanabból az életérzésből táplálkozott, amely ugyanabban az időben pesti kortárssá anakronizálta Villont és a középkor végi párizsi alvilágot. Hasonlóképpen varázsolta Rejtő az afrikai légiósokat, a távoli kikötők elszánt szerencsevadászait, az egzotikus világ társadalmon kívüli egzisztenciáit pesti linkségek pesti szójátékokat mondó hőseivé. Az élmények alkalmasak voltak, hogy elvegyülve a kispolgári neveltetés merőben más tartalmú élményeivel és az itthoni kispolgári vágyakkal, egy alapjában és minden lényeges megnyilvánulásában groteszk világot rajzoljanak az olvasó elé. A groteszk a komikus változata: nevetést keltő ereje - mint minden komikumé - a logikai hibán, illetve a logikai hiba felismerésén alapul. Csakhogy míg a helyzet- vagy a jellemkomikum a logika nevében utasítja el az ésszerűtlent, addig a groteszk vállalja az ésszerűtlent, és a logikát veti el, mivelhogy az abszurdítás életérzéséből fakad.

Az abszurd fogalma Rejtő műveivel kapcsolatban ugyanúgy nem kerülhető meg, mint századunk nemegy nagy hatású, vagy legalábbis divatos írója életművének elemzésénél. A latin absurdum szótári jelentései: össze nem illő, képtelen, oktalan, idétlen stb. Esztétikai értelemben a képtelen szó közelíti meg leginkább a fogalmat. De a képtelen önmagában csak azt jelentené, hogy olyan megfogalmazott tény, amelynek érzékelhető kép nem felel meg. Ez pedig csupán felszíne az abszurd életérzésnek, amely oly jellemző két uralkodó világnézet közti átmeneti korszakokra. Ez az abszurd életérzés a kapcsolat elvesztése a tudat megszokott rendszerei és a külvilág tényei között. A modern abszurdumélmény olyan életérzést jelent, amely szerint a tárgyi, való világ felfoghatatlan, vagy amennyiben felfogható, úgy elfogadhatatlan a tudat számára. Megfordítva így is fogalmazható: a tudat alkalmatlan arra, hogy megértse a világot, s amennyit felfog belőle, azt el kell utasítania. Amikor a történelemben felhalmozódik az embertelenség, amikor szörnyűségektől kell szorongani, amikor sokáig

igaznak vélt formulák érvénytelenekké váltak, s az új igazságokhoz még nem eléggé fejlett az elme - jóhiszemű gondolkodók is belezuhanhatnak az abszurditás élményébe. Persze, az objektív világ valójában nem lehet abszurd, hiszen van, és ami van, az okok következménye és okozatok kiindulása: beletartozik a létbe, mint az a tudat, amely előbb-utóbb felfoghatja ezt a léte. De amit felfoghat, nem bizonyos, hogy fel is fogja. Ha a tudat fejlődése elmarad a körülötte levő világ állapotától, akkor a kapcsolatban támadt zavar abszurdum formájában jelentkezik mint élmény.

Aki a mi századunkban nem képes áttekinteni a társadalmi erők nagyon is bonyolult konfliktusait, az könnyen elveszti a kapcsolatot saját tudata és a körülötte hullámozó valóság között, és értelmetlennek látja a világ jelenségeit. A veszélyeztető erők elleni felkészülés és megelőzés helyett lelkét elfogja az érthetetlen ismeretlentől való szorongás. Maeterlincktől Kafkán keresztül a modern abszurdokig jellemző ez a modern világirodalom egyik nagy hatású - és divatos - vonulata. Minthogy ez az abszurdumélmény többé nem tud érvényesnek tudott erkölcsi rendszerbe se kapaszkodni, tehát az emberi konfliktusokban nem érzékelheti a tragikumot. Hiszen a tragikum mindig erkölcsi tartalmú, és katarziséban túlmutat önmagán. A túlmutatás, a perspektíva pedig merőben idegen az abszurdélménytől. Ilyen formában a konfliktusok vagy a megoldhatatlanság, vagy a komikum töltésével jelenhetnek meg. De láttuk, hogy az abszurditásnak megfelelő komikum a groteszk. Az ismeretlen erőktől szorongó ember tehát a jelenségek groteszk ábrázolásával igyekszik kinevetni az őt rettegető világot, és felülemelkedni saját rettegésén. És ha igazán jó humora van - olykor felül is emelkedik, sőt, valamiképpen szembe is tud fordulni a rémségekkel.

Rejtő Jenőnek eleve jó humora volt, hiszen nem véletlen, hogy amikor íróként megindult, a kabarétréfában találta meg korai műfaját. Az a sajátos pesti humor nevelte, amelyben elkeveredik a cinizmus, az öngúny, a csattanóra élezett vicc, a felismert hibák némiképpen megbocsátó kifigurázása, és egy életszerető törekvés a valóság sötét és súlyos óráinak könnyebb elviselésére. Nyilván az egész magyar történelem és a budapesti magyarság etnikai kikeveredése húzódik a pesti humor mögött. Többek közt hathatott rá a régebbi iskolai humor is, a maga képtelenségeivel. Hiszen a diák is a vagáns elemek, a társadalom peremén élők közé tartozik, innét az érzéke a groteszségek iránt. De a diákhumor nem pesszimista, és nem pesszimista humor alapjaiban a pesti sem. És kifejezetten derűs szemléletű az a feudális-patriarkális eredetű, végül Jókaiba és Mikszáthba torkolló anekdota, amely nemzeti előzménye a pesti humornak. A hazatérő Rejtő, vagányélményeinek groteszsége formájában könnyen volt beleilleszthető a hazai pesti humorba, amelynek első igazi irodalmi megszólaltatója a századfordulón - amikor Budapest igazi nagyvárossá nőtt, és megtalálta saját hangját - Rákosi Viktor volt, Sipulusz név alatt írt groteszk humoreszkjeivel. Sipulusz Gutmann nevű csörgőkígyója, aki gyíknak képzei magát, mert szerénységre nevelték, egyenesági elődje annak a howardi madárnak, amely oly modern, hogy tollai - töltőtollak. Rejtő ifjúkorában Sipulusz igen népszerű olvasmány volt. A kabarék humora is hozzátartozott a budapesti polgári és kispolgári élethez. És a humoros irodalom világirodalmi méretű klasszikusra talált Karinthyban. Karinthy műveiben már nagyon is felismerhető az embertelenségekkel szemben álló humanista abszurdumélménye. (Ha tüzetesen vizsgáljuk, kiderül, hogy Karinthyban, sok egyéb mellett, úgyszólván az egész Ionesco-féle abszurd humor benne van.) A XX. században már az első világháborútól kezdve kísért ez az abszurdélmény: túl sok volt itt a szörnyűség. De Karinthy egy pillanatra sem adta fel a hitet, a végül is mindent megértő, és az embertelenséget

végül is legyőző értelemben. Rejtő sokat tanult a vagányélmények látszólagos értelmetlenségéből is, de nem kevesebbet Karinthy értelemkultuszától. És végül itt volt Heltai Jenő, akinek hatása talán a legközvetlenebb volt a Howard-történetekre. Azt a regénytípust, amelyet mi olyan jellegzetesen howardinak érzünk, Rejtő előtt - csak éppen tipikus pesti környezetben - Heltai írta meg. Ez a Jaguár. A Jaguár cselekménye, alakjai, szójátékai feltűnően howardosak, csak éppen egy mozzanat hiányzik belőle: nem paródiája egyetlen ponyvaműfajnak sem. Míg Rejtő az élményei és olvasmányai alapján kikevert regénytípust egyben a ponyvaműfajok paródiájává tudta tenni.

Mikor 1930-ban hazaérkezett, alkalma volt a saját hang megtalálására, de előbb még a régi szerelemmel, a színházzal próbálkozott. És végre nem is sikertelenül. Operettek kezdett írni. Épkézláb cselekményű, humoros librettóit most már szívesen fogadták a színházak. Az Aki mer, az nyer 150-szer ment: Honthy Hanna és Törzs Jenő játszották a főszerepeket. Az Úrilány szobát keres - Zilahy Irénnel a főszerepben - hasonlóképpen sikeres volt. Vidéki színházak is játszották jól zenésíthető, könnyű darabjait. Élete könnyebbre fordulhatott volna, ha nem él könnyelműen, és nem ragadja el újra meg újra az értelmetlen kártyaszennvedély. A kártyaasztal követelődött, egyre több pénzre volt szüksége, hogy kielégítse érzékeny idegzetének szüntelen feszültségényét... És akkor jött Müller úr.

Müller úr ismert alakja a harmincas évek irodalmi életének. Ponyvakiadó volt. Könyvüzletének és kiadóvállalatának a neve Nova volt. Kiadott jó könyveket is, de fő üzlete a különböző műfajú ponyvairodalom maradt mindvégig. Müller úrtól könnyű volt pénzt kapni, de csakis kéziratra. Finom üzleti érzéssel érezte meg, milyen kéziratból milyen üzletet lehet csinálni. Megvette az igazi irodalmat is - kevés pengőért, és kiadta kis példányszámban az igényes olvasóknak. A silány, de érdekes kéziratokért többet adott, mert ezeket nagy példányszámban adta ki, és sokat keresett rajtuk. Általában minden író rábeszélte, hogy írjon detektívregényt vagy légiós regényt, vagy rémregényt. Ha nem akarja a saját nevén, annál jobb. Majd valami angol néven fog megjelenni. Detektívregény különben is csak akkor hiteles, ha angol írta. Esetleg francia. Rejtő is előbb franciának adta ki magát, és Laveri álnéven írt. Ponyvaregényt akart írni Müller úrnak, így találta meg a saját műfaját: a ponyva paródiáját, és vele együtt azt az angol nevet, amelyet hamarosan népszerűvé tett. P. Howard lett belőle.

A légiós regények a két világháború között népszerűségben felülmúlták a detektívregényeket is. Ez a regénytípus, még kevésbé silány példáiban is, sokkal alacsonyabb rendű, mint a detektívregény. A detektívregény, amelynek egyébként a világirodalomban olyan klasszikusai voltak, mint Edgar Poe, Chesterton vagy Conan Doyle, s mindmáig olyan remekírója van, mint pl. Simenon - még ezeknél sokkal silányabb színvonalán is mindig az értelem pártján van, megbélyegzi a társadalomellenességet, szempontja a humanizmus, és dicsőíti a logikát, amely végül mindig diadalmaskodik a bűn fölött. A légiós regények azonban dicsőítik a gyarmatosítót, eszménnyé teszik az erőszakot és az emberölést, alacsonyabb rendűnek ábrázolják a bennszülötteket, felszabadítóan hatnak a szadista ösztönökre. Történetileg egyenes folytatásai voltak a múlt század indiánokat halomra ölő vadnyugati ponyvájának. A Kék csillag és a hasonló légiós regények nálunk is felettébb divatosak voltak. Hazai szerzők is szívesen írtak Müller úr pengőiért, francia vagy angol álnéven, légiós ponyvákat. Ilyenre vállalkozott Rejtő Jenő is. És megírta a légiós regények paródiáit, amelyek túléltek a légiós regényeket, mint ahogy annak idején Cervantes a Don Quijoté-val úgy írta meg a maga kora

ponyvaregény-típusának, a lovagregénynek paródiáját, hogy túlélte vele az egész lovagregény-irodalmat. A párhuzam, természetesen, igen távoli: Cervantes a világirodalom egyik legnagyobb regényírója, halhatatlan klasszikus, nagyságrendben Rejtő a közelébe sem ér. Rejtő csupán igen jó humorista, akinek megvan a maga kiérdemelt helye a magyar irodalom történetében. De amiként Cervantesről is azt hitték kortársai, hogy egy újabb lovagregényt írt a sok addigi lovagregényhez, és időknél kellett elmúlniuk, amíg világos lett, hogy Don Quijote agyonverte az egész lovagregényt - azonképpen Rejtőről is sokan elég sokáig azt hitték, hogy ő is egy a sok légiósregény-író közt, amíg ki nem derült, hogy aki egyszer elolvasta például A láthatatlan légió-t, az többé nem tudja komolyan venni a valódi légiós regényeket.

A Howard-regények módszere az, hogy a közismert légiósregény-mozzanatokat viszi abszurdumig. Képtelen alakok kerülnek valószínűtlen helyzetekbe. Frivol szójátékok és váratlanul furcsa nevek rakétázása közt peregnek azok a hátborzongató események, amelyeket a légió katonái átélnek. Az erőszakosságok és gátlástalanságok olyan túlzottak, hogy burleszknek hatnak. Az események úgy peregnek, hogy az olvasó a fejét kapkodja. És közben a nagyon pongyola - olykor már művi úton pongyola - stílus végérvényes pesti linkséggé, nagyot mondó hantává teszi az egész elmesélt borzalmat. A történelemben minél jobban közeledett az általános szörnyűség - fasizmus, tömeggyilkosságok, a háború bizonyossága -, annál abszurdabbá vált a howardi világ, annál groteszkebbek az alakok és események... és annál megbélyegzettebb minden embertelenség. A légiós regények persziflázsától néha kirándult a detektívregény felé is. A Vesztegzár a Grand Hotelban bűnügyparódia, amelyben sok hűhó után kiderül, hogy nem is volt szükség a vesztegzárra, nincs is pestises beteg a hotelban. De bármilyen mulatságos regény is ez, bármennyi igazi howardos képtelenséggel találkozunk benne, mégsem ez az ő igazi műfaja, hiszen Rejtő ugyanúgy az értelem pártján, és az embertelenségekkel szemben áll, mint a jó detektívregények. A Vesztegzár a Grand Hotelban tehát nem teszi hitelképtelenné a műfajt, mint ahogy légiós regényei leleplezik és megbélyegzik az egész légiós regénytípust.

Ezekkel a regényekkel hamarosan nagy olvasóközönséget szerzett. Ha a hivatalos irodalom életében nem is tekintette irodalmon belüli írónak, egyre többen voltak az igazi olvasók között is, akik izgatottan várták az új Howard-regény megjelenését. Közben ő maga is egy kissé úgy élt, mintha maga írta volna magát. Ideges, sovány arca, szikár alakja jól ismert volt a Japán Kávéházban. Ez a kávéház ott állt az Andrássy út és Liszt Ferenc tér sarkán, sok író törzshelye volt. Ma, stílszerűen, könyvesbolt van a helyén. Nem messze, a másik oldalon működött a Nova, Müller úr könyvkiadója. Rejtő a Japánban ült. Amit írt, azért szemközt a kiadó azonnal fizetett, ő pedig berendezkedett kéziratvalutára. Ha megitta feketéjét, vagy megette tízóraiját, akkor hívta a főpincért, és annyi sort tépett le kéziratából, amennyiért szemben Müller úr fedezte a cehet. Ha a szabónál varratott, néhány oldallal fizetett. Pincér, szabó, trafikos és egyéb hitelező tudta, hogy ez jó valuta: be kell vinni azonnal a Novához, ahol úgy fizetnek, mintha csekket váltanának be a bankban. A Nova pedig az egymás után érkező kéziratrészletekből összerakta a készülő új Howard-regényt.

Rejtő ontotta az ötleteket. De a műgondhoz nem is volt sok érzéke, és az egyre nagyobb tempójú munka közben nem is ért volna rá. Ezért mindegyik könyvéből hiányzik a végső simítás. Ötletei sokkal többet érnek, mint az ötletek összeszerkesztése. Regényeinek egyes bekezdései külön-külön többet adnak, mint a regények egésze. Az egész életmű abszurd

ötletek, groteszk humor, bizarr alakok és helyzetek áradása. Nincs könyve, amelyben valami nagyon jó, valami irodalmilag igazán értékes ne volna; unalmas oldalakra pedig sehol sem bukkanhatunk nála. Kitűnő mulattató, nagyon jó humorista, tiszteletre méltó humanista, aki szembenéz kora rémségeivel, és szemükbe nevet. Nem érti a borzalmakat - ezért nem érintette meg a szocializmus humanizmusa, és ezért nem érti, hogy a szörnyűség elválaszthatatlan a szörnyeteggé nőtt kapitalizmustól. De érteni akart, és mindig az emberségesség oldalán áll. Egy hajszál választotta el attól, hogy előbb-utóbb megírja a remekművet. De nem írta meg. Ehhez nem volt eléggé művész, és nem volt eléggé gondolkodó. Karinthy költészete és filozófiája, Heltai írómesterségbeli tudása hiányzott belőle. Holott éppen ezek - Karinthy és Heltai - voltak az elsők az igaziak közül, akik felismerték benne a nagy tehetséget, ők pártolták, biztatták, segítették. Sokat köszönhetett nekik, hogy megtalálta saját hangját, saját műfaját.

Ha a történelem több időt ad neki, talán a remekművet is megtalálta volna. Hiszen a végső években gondolkodása egyre mélyült, egyre filozofikusabbá vált. Amikor közeledni érezte az elkerülhetetlen pusztulást, Az utolsó szó jogán címmel maga előtt is tisztázni akarta saját világnézetét. Különös töredék ez az elmélkedéstorzó. Az olvasó nem is mindig tud egyetérteni vele. Már az sem érthető, miért néz olyan ellenséges indulattal éppen arra a H. G. Wellsre, akinek humanizmusától valójában egyáltalán nem állt távol. Azt sem lehet kiolvasni, hová is jutott volna el, ha végiggondolhatja, amit tisztázni akart maga előtt. De bárhová is jut, egy ilyen számvetés világosabbá tette volna önmaga előtt irodalmi céljait...

A fasizmus képében létet öltött borzalom azonban véget vetett mindennek. Létezett akkor egy gyilkos, uszító hetilap: Egyedül vagyunk volt a címe. Egy ízben egész oldalas cikk jelent meg ott Rejtő Jenőről, aki még mindig él, és még mindig ír. Az embertelenség felismerte benne kérlelhetetlen ellenségét. Nemsokára meg is kapta az azonnalra szóló behívót, és más tízezrekkel együtt őt is meleg ruha nélkül terelték ki a hómezők dermesztő hidegére. Akkor, 1942 decemberében és 1943 januárjában, Európa keletjén nemegyszer mínusz negyven fok alá szállt a hőmérő, néha megközelítette az ötven fokot is.

Idegei sem bírták. Az éhség is halálra gyöngítette. És mint tudjuk: 1943 újévének napján fagyott meg.

Művei tíz év óta jelennek meg újra. Azóta százezres példányokban fogynak a Howard-könyvek, sokat lefordítottak különböző idegen nyelvekre, regényeit filmre, rádióra, televízióra írják át. A siker újra elérte. De ez most már nemcsak méltó népszerűség az olvasóközönség körében, hanem belépés az irodalomtörténetbe is. Ma már tudjuk, hogy melyek az írói erényei, és mik az írói hiányosságai. Posztumusz műveinek ez a kötete teljessé teszi képét, nem csupán az olvasók, hanem a kritikusok és irodalomtörténészek előtt is. Többé nincs akadálya, hogy maradandó helye legyen a magyar humoros irodalom történetében.

Hegedüs Géza